

Ах, як там добра...

Вільня

А было гэта гэтак.

Група паслоў польскага сойму левага кірунку вярнулася з Менску. Большасць сярод гэтых «экскурсантаў» былі беларускія паслы.

Попутчкім спаткаўся ў Вільні на нейкай вечарыне з паслом Мятлой¹.

– Ну, і як там у Менску?

– Гм... О!.. Ого!..

– Узапраўды?

– О, яшчэ як!

– Далібог?..

– Эге!..

– Беларускія школы?

– Тысячы! Уся савецкая Беларусь пакрыта густой сеткай школ...

– Беларускіх?

– Беларускіх.

– Унівэрсытэт?

– Беларускі.

– Выдавецтва?

– О! Тыраж кніжкі даходзіць колькідзсят тысячаў... Госіздат плаціць вялізныя ганарары... Зьявілася шмат маладых выдатных талентаў...

– Што вы кажаце!

– Ага!

– Тэатр?

– О, тэатр!.. Каб вы бачылі!.. Каб вы былі ў тэатры!..
Тэатр!.. 0-го-го!

– Рэпэртуар?

– Арыгінальны і перакладны. З'явілася шмат
беларускіх п'есаў: «Кастусь Каліноўскі», «Каваль-ваявода»,
«Вір», «На Купальле»...

– Акторскія сілы?

– Ой-ой-ой!.. А якія пастаноўкі!.. Дэкарацыі...
балет...аркестра...

– Ну?

– Кажу вам.

– Няўжо-ж?

– Але... але!

– Гм...

Попутчкік найбольш цікавіўся тэатрам. Калісь у Менску
стараўся стварыць прафэсіянальны тэатр. Цяпер у гэтым-
жа Менску, дзякуючы дзяржаўнай субсыдыі, ёсьць
першарадны тэатр, дзе працуюць сапраўдныя акторы...

У старым езуіцкім катэхізісе сярод пытаньняў і адказаў
ёсьць, паміж іншым, гэтакія:

– Ці ў небе добра?

– Ах, як добра...

Гэтае «ах» узмацоўвала людзей у веры ў шчаслівае
жыцьцё ў небе.

Гэтак сама дзелялі на Попутчыка «ахі» і «охі» Мятлы. Ён
усё болей пераконваўся, што ў Менску...

... ах, як добра...

Пасьля яшчэ спытаўся:

— А як вам здаецца? Калі-б, на той прыклад, я туды паехаў?..

— Дык-жа вас там чакаюць!

— Што кажаце! Была там гутарка аба мне? Успаміналі?

— І ня раз. Казалі, што вы ў Менску надта патрэбны.

— Дык думаеце, што я зрабіў-бы добра, калі-б паехаў?

— Бязумоўна! Там — вось поле да працы!

— Ну, як гэта... Як-бы сказаць?.. Тэрор?.. ГПУ...

Памятаю, калісь карысталася вялікай папулярнасьцю «стенка»...

— Што вы... Але-ж гэта беспаваротна мінавала. Гэта былі часы ваеннага камунізму. Цяпер жьцьцё зусім нармальнае.

— Ну, а як справы харчаваньня?

— Усяго колькі хочаш. Цяпер-жа НЭП... Магазины завалены харчамі... А ікра!.. Ах, якая смачная ікра!.. Ну, толькі з мануфактурай труднавата.

— Дык, канец канцоў, кажаце, каб ехаць?

— Я на вашым месцы ні хвіліны-бы ня думаў...

* * *

Гэтая гутарка адбывалася ў 1926 годзе.

У Вільні шырыла свае ўплывы «Грамада», захопліваючы ўсіх; там, у БССР, яшчэ трывала распачатая Леніным «перадзьшка», новая эканамічная палітыка і давала

магчымасьць свабоднай уздыхнуць. На рынках зьявіліся прадукты вёскі, у крамах было даволі спажывецкіх тавараў.

Праводжаная энэргічна, паводле загаду зьверху, беларусізацыя ня надта падабалася старым расейскім чыноўнікам, якія апанавалі ўсе савецкія ўстановы ў Менску, але цешылася беларуская інтэлігенцыя з таго і гэтага боку гранічнае мяжы. У беларускай сацыялістычнай савецкай рэспубліцы беларусы бачылі свой П'емонт, які злучыць парэзанья рыскім трактатам беларускія землі.

Дык няма дзіва, што на Віленшчыне шырыліся рэвалюцыйныя настроі, а вочы ўсіх зварачаліся на ўсход, дзе...

... ах, як добра!..

А «Сялянска-Работніцкая Грамада» дапамагала гэтым настроям пашырацца яшчэ болей.

Толькі маленечкая група беларусаў, якая гуртавалася ў «Беларускай Часовай Радзе», проціставілася «Грамадзе» й вяла палітыку г. зв. «палёнафільскую».

Лідэрам «Грамады» быў атуманены бальшавікамі ідэйны беларус Браніслаў Тарашкевіч, на чале «Рады» стаяў кар'ерысты і «тёмная лічынсьць» др. Арсен Паўлюкевіч.

* * *

Попутчкік... быў віцэ-старшынёй паўлюкевічаўскай «Рады». Але рэвалюцыйныя настроі запаўзалі і да «Рады». Попутчкік ужо быў амаль чырвоны і, калі ня зрываў канчаткова з Паўлюкевічам, дык толькі дзеля таго, каб

дачакацца адпаведнага моманту, калі разам із сваім
выхадам з «Рады» можна будзе зрабіць яе развал. Іншыя
сябры былі таксама народ нягэўны. Паўлюкевіч ведаў гэта
добра, і ягоныя вочы неспакойна сачылі ўсіх. Ён прадчуваў,
што хочучь зрабіць яму нейкую неўспадзеўку,
разварушыць ягонае «хлебнае дело» – Беларускаю Раду...

Бунтарскі настрой сярод сяброў «Рады» павялічвала
яшчэ тая прычына, што ваявода Рачкевіч ня выплаціў
субсыдыі і сябры даўжэйшы ўжо час ня толькі ня мелі на
гарэлку, але нават на абед.

Попутчкі быў раздвоены. Уваходзячы покуль што ў
склад «Рады», ён духова быў ужо з рэвалюцыйнай
«Грамадой».

Госьць з Менску

Адзін раз, у жніўні 1926 году, у нядзелю ў кіно «Helios» пры Віленскай вул. адбываўся мітынг. Гаварыў кіраўнік «Грамады» Тарашкевіч. Пасля яго меўся прамаўляць Рак-Міхайлоўскі ды іншыя грамадаўцы.

Аднак, ім ужо не ўдалося выйсьці на трыбуну, дзеля таго што прадстаўнік польскае ўлады, які быў на мітынгу, спыніўшы пару разоў першага прамоўцу, распусьціў мітынг.

Кіно было перапоўненае. Настрой панаваў гарачы. Ад часу да часу адна частка публікі перашкаджала прамоўцы варожым крыкам, другая — біла шалёнае брава.

Калі-б зборка ня была разагнаная, дайшло-б да бойкі. Па Віленскай вуліцы разьяжджалі конныя паліцыянты. На гэтым мітынгу быў і Попутчкік. Разам з іншымі глядзеў на прамоўца Тарашкевіча, прагавіта глытаючы кожнае ягонае слова, разам з іншымі скрыгатаў зубамі і сьціскаў кулакі, калі мітынг быў распушчаны.

Выйшаў на вуліцу разам з іншымі. На рагу Віленскай і вул. Міцкевіча падыйшоў да яго нейкі незнаёмы ў шэрым паліце і гэткай-жа шапцы.

- Добры дзень! Не пазнаяцё?
- Выбачайце... не прыпамінаю, — адказаў Попутчкік.
- Я — Селях з Менску. Мы калісьці спатыкаліся.
- У Менску? Дзе? Мо ў «Беларускай Хатцы»?
- І ў «Беларускай Хатцы».

- На Конскай Плошчы?
- Але.
- Што-ж вы тут робіце? Скуль вы ўзяліся?
- Учора я прыехаў з Менску.
- З Менску?

Попутчiк расьцікавіўся:

– З Менску, кажаце? Ну, як там? Кажэце-ж, калі ласка!
Я хацеў-бы пагаварыць з Вамі аб Менску... Вы надоўга прыехалі?

– Сам ня ведаю. Я дастаў водпуск. Думаю сабе: куды-ж паехаць? Хацеў паглядзець, як жывуць у капіталістычных краях. Ну і выбраў Вільню.

– Вы былі на мітыngu? Як-жа-ж Вам спадабалася Тарашкевічава прамова?

– Добра казаў... Вельмі добра... А можа-б, мы пайшлі кудысьці паабедалі? – раптам запрапанаваў незнаёмы. – І тады пагаворым аб усім...

– На жаль, я... як-бы гэта сказаць... Ну, кажучы шчыра, ня маю пры сабе грошай...

– Вось глупства, – сказаў Селях. – Я маю крыху даляраў... Дзе тут можна добра закусіць?.. Я ня тутэйшы, ня ведаю...

– Недалёка адсюль «Зацішэ». Там нічога сабе... Толькі мне надта прыкра... бо як я ўжо казаў...

– Ах, ня будзем аб гэтым казаць! Вось яшчэ якія цырымоніі... Мы-ж старыя прыяцелі!..

Прыяцелі пайшлі ў рэстаран. Неяк адразу завязалася паміж імі гарачая сымпатыя.

Няма дзіва. Адзін прыехаў з савецкага раю, а другі ў гэты рай імкнецца ўсёй душой.

Першай тэмай гутаркі пры чарцы гарэлкі быў, ведама, Менск. З гэтай гутаркі Попутчкік даведаўся, што ягонья менскія прыяцелі добра яго ўспамінаюць і ахвотна бачылі б у сваей грамадзе; што яму, Селяху, даручана пасуліць Попутчкіку, каб ён хутчэй перабіраўся ў Менск. Далейшая гутарка перайшла на палітычныя тэмы. Гаварылася аб палажэнні беларусаў пад Польшчай, аб «Грамадзе», аб «Беларускай Радзе». Новы знаёмы з асаблівым зацікаўленьнем распытваўся аб гэту апошнюю. Попутчкік расказваў. Казаў, як ён незадаволены, што ў свой час звязаўся з гэтай арганізацыяй, казаў аб сваей дзіўнай тут ролі, калі духова будучы з «Грамадой», фізычна быў сябром «Рады». Злаваўся на сябе самога і пляваў на «Раду».

Прыяцельская гутарка, падліваная значнай колькасцю алькагольных напіткаў, зацягнулася да ночы. Пасля — таксі. Антокаль, падмястовы начны рэстаранчык, дансінг. Новы прыяцель Попутчкіка меў дужы арганізм. Ня глядзячы на вялізарную колькасць выпітай гарэлкі, каньяку, лікёраў і піва, быў цвярозы.

У «Беларускай Радзе»

«Беларуская Рада» займала тры брудныя пакойчыкі на найвышэйшым паверсе гатэлю Сакалоўскага пры Нямецкай вуліцы.

На сьценках таньня олеодрукі: заснуўшая німфа, Отэльлё на судзе дожаў ды іншыя, гэтак часта спатыканья ў піўнушках і публічных дамах.

Мэблі: паламанья бюркі, канапы з трэснутымі спружынамі, якія вылазілі праз падзёртую тканіну, падбор розных фасонаў крэслаў.

У гэтых непрыглядных абставінах кавалася беларуская «полёнафільская» думка, як процівага збальшавізаваанай тарашкевічаўскай «Грамадзе», якая штодня пашырала свае ўплывы.

Адзін пакойчык быў габінэтам старшыні, другі — рэдакцыяй, адміністрацыяй і экспэдыцыяй часопісі, якая мелася быць тыднёвікам, але зьяўлялася як папала, у залежнасьці ад выплаты рачкевічаўскай субсьдыі. Тутака пасья выхаду нумару працаваў Барыс Кавэрда, адміністратар і экспэдытар у ваднэй асобе, складваючы сьвежыя нумары, наклеіваючы адрасы, высылаючы. Трэці пакойчык — сакратарыят «Рады» ўдзень, а ўночы начлежка двох бяспрыгульных сяброў прэзыдыуму.

Селяха з усіх «достопримечательностей» Вільні найбольш цікавіла «Рада». З адным із сяброў прэзыдыуму яго зьвязвалі быццам школьныя ўспаміны. Вось сюды на

другі дзень з'явіліся Селях з Попутчікам.

Госьця спаткалі надта прыхільна. Школьны таварыш пацалаваўся з Селяхам. Паўлюкевіч, ня гледзячы на сваю «контррэвалюцыйнасьць», таксама спаткаў падарожнага надта цёпла.

Роля Попутчыка была скончаная. Прывёў госьця ў «Раду», пакінуў і пайшоў дахаты спаць, наганяючы няспанья ночныя гадзіны, праведзеныя ў час выпіўкі з Селяхам.

Засынаючы, лятуцеў аб Менску, аб сацыялістычным будаўніцтве, аб радасным жыцці ў бацькаўшчыне ўсіх працоўных.

Бо ўжо быў канчаткава наважыўшыся ехаць у БССР.

Рэшта селяхаўскіх даляраў ужо разьменьвалася з новымі кампаньёнамі...

* * *

Попутчык ведаў адряс Селяха. Госьць з Менску жыў у гатэлю «Эўропа» пры Дамініканскай вуліцы.

Калі пара дзён пасля першага спатканьня прыйшоў у гатэль, знайшоў дзьверы ягонага пакою зачыненымі.

Порт'ер на пытаньне, дзе ёсьць пан Селях, адказаў зьдзівіўшыся:

— Выбачайце, тут ніколі ніякі пан Селях ня жыў. Тутака жыў пан Пятроў. Учора ён выехаў.

Ага! Попутчык уцяміў. Мусіць, Селях у Менску меў нейкія перашкоды з атрыманьнем загранічнага пашпарту.

Дык прыехаў пад чужым прозьвішчам...

Попутчiк у сваёй хаце

– Татка, раскажэце мне казку!

Пяцёхгадовы хлапчук, Попутчiкаў сын, узглабаўся да яго на каленi i, тулячы галоўку да бацькаўскiх грудзей, прасiў:

– Раскажэце казку!

Попутчiк любiў свайго сына i хацеў узадаваць яго ў беларускiм духу, што было повадам частых сямейных непаразуменьняў, бо жонка лямантавала:

– Што робiш? Калечыш дзiцё! Я ня хочу, каб ён быў беларусам.

– Будзе гэткiм, як i ягоны бацька.

– О, ня дай Божа, каб падобны быў да бацькi! Крыў Божа ад гэткага няшчасця!

– I скуль у цябе гэткая зьярыная ненавiсьць да ўсяго беларускага?

– А ў цябе скуль гэткая любасьць да iх? Што яны табе далi, гэтыя твае беларусы? Службу маеш дзякуючы сваiм прыяцелям паляком.

У сямейны дуэт урываўся дзiцячы галасок:

– Татка, раскажэце мне казку!

I Попутчiк, тулячы да сябе сынаву галоўку, прыплюшчваў вочы i пачынаў расказваць. Iмправізаваў.

Ужо не расказваў старую ўлюбёную казку аб Iкары, якому сонечныя косы ў часе палёту растапiлi вязаньнi крыльляў, а казаў-лятуцеў аб гэтай багаславёнай краiне,

краіне грамадзкае справядлівасці, краіне свабоды й творчага размаху. Казаў у прастор, сам да сябе, а дзіця, не разумеючы гэтых бацькаўскіх лягуценняў, чула толькі мэлёдыю слоў і ў канцы засьнала на каленах у бацькі.

Малодшы сын, двохгадовае дзіця, ужо даўно спаў у сваёй пасьцелі і ня чуў бацькаўскае казкі.

Цяжка было Попутчыку пераканаць сваю жонку ў патрэбе выезду ў Менск. Ведаючы, што сам ня дасць рады, пусьціўся на хітрыкі. Рак-Міхайлоўскія мелі ўплыў на жонку, дык запрасіў іх да сябе на вячэру, і тады ўдалося пераламаць Попутчыку.

Некаторай палёгкаю ў палажэньні было яшчэ тое, што Попутчкік меў у Менску маці, дык цяжка было вымагаць ад сына, каб пасья доўгага нябачанья не паехаў яе адведаць.

— Ну, што-ж рабіць, — сказала канец канцоў Попутчыха, — калі так ужо надта хочаш — дык едзь, я нічога проці ня маю. Спадзяюся, што да канца свайго водпуску на службе зьвернешся... Ну, а калі што... калі-б ты захацеў там застацца, — казалі сумна, — дык што-ж рабіць, паедзем і мы ў Менск.

Попутчкік перамог на цэлай лініі.

Падрыхтоўка да падарожжа

Пачаліся стараньні аб загранічным пашпарце. Хада ад установы да ўстановы. Пісаніна розных паперак. Усё скончылася ўдала. Праз пару тыдняў Попутчкік ужо меў у кішані патрэбны дакумэнт.

Цяпер трэба было толькі атрымаць савецкую візу. Ну, але гэта будзе няцяжка. Дык-жа-ж памогуць прыяцелі «Грамадаўцы».

Не памыліўся. Сябры «Грамады» сказалі:

— У паўпрэдзтве ў Варшаве ёсьць свой чалавек, беларус, «саветнік» Ульянаў. Ён табе гэта наладзіць. Ужо мы пастараемся аб гэта.

Пасьля нейкага часу сказалі яму:

— Мы гутарылі з Ульянавым. Ён надта добра да цябе ставіцца. Толькі кажа, што ты павінен раней выйсьці з «Рады». Дык-жа сам разумееш, што табе, як віцэ-старшыні «Рады», не выпадае ехаць... Нельга-ж сядзець на двох крэслах.

— О, калі толькі аб тое ідзе, дык справа лёгкая.

* * *

Нарэшце атрымаў пажаданую савецкую візу. Усьміхаючыся, чытаў штамп на аднэй з бачын пашпарту, дзе гаварылася ў расейскай мове: «паказчык гэтага мае права пражываць ува ўсіх рэспубліках Савецкага Саюзу, апрача вострава Кайгач, Валгуеў, ды вастравоў на Белым моры»...

«А які-ж чорт панёс-бы мяне на гэты Кайгач або на Белае мора! Вось яшчэ! Мо захочацца мне адведаць Салоўкі!.. Калі-б і захацелася кудысьці паперці, дык хутчэй на паўдня, Крым, Каўказ... А яны мяне асьцерагаюць, каб я, крыў Божа, не апынуўся на Ледавітым акіяне... Вось сьмех!..»

Попутчкік ня мог дачакацца часіны ад'езду. Усё валілася з рук. Жыў толькі думкай аб Менску. Нават ува снох сваіх бачыў гэты горад.

Здавалася яму ўва сьне, што йдзе вуліцамі Менску. Але ўва сьне пачуцьцё было зусім іншае. Адчуваў нейкі несупакой, страх чагосьці. Чагосьці невядомага, страшнага і нечаканага: Знаёмыя ўцякалі ад яго. Ён гнаўся і ня мог здагнаць. Цяжкое пачуцьцё самотнасьці, бяссьільнасьці, непараднасьці было гэтак неўмагату, што будзіўся, абліваючыся потам...

— Э, сон глупства!.. Сны трэба заўсёды тлумачыць наадварот...

* * *

Попутчкік перад выездам не зрабіў, як раней думаў, развалу «Рады». Ня меў на гэта энэргіі. «Чорт з імі!» — думаў. — Самі разваляцца... Гэта ўсё стаіць на гліняных нагах... Усё трымаецца толькі субсыдыяй... Ня дасьць Рачкевіч субсыдыі — і ўсе разьбягуцца... Нішто і ніхто не пераможа «Грамады»...

Растаньне з Паўлюкевічам ня было варожае. Наадварот,

нават Паўлюкевіч казаў:

— Ну, што-ж, понимаете... Вы культурны працаўнік, понимаете...

Вам яны нічога ня зрбяць... Я-б на вашым месцы таксама зрабіў, понимаете... Ну, усяго добрага...

Выезд

Нарэшце 16 лістапада Попутчiк паехаў на вакзал.

Разьвітаньне з сям'ёй было кароткае, пасьпешнае. Дзеці яшчэ спалі і ня бачылі ад'езду бацькі.

Едучы ў Менск, Попутчiк ня меў яшчэ пэўнасьці, ці там застанецца. Гэта будзе відаць пасья. Пакуль што не спаліў за сабой мастоў. Атрымаў водпуск з установы, у якой працаваў і гэтакім чынам праз чатыры тыдні мог вярнуцца і зноў узяцца за старую працу.

Але ў глыбі душы ня верыў у свой паварот. Думаў, што там застанецца, а як ужо ўладзіцца, сыягне з Вільні жонку і дзяцей...

Колы вагону выстукваюць свой рытм і настройваюць падарожнага на лятуценьні. Попутчiк сьніць на яве. Лятуціць аб гэтым новым жыцьці, на парозе якога апынецца яшчэ сягонья. Сягонья ўвечары ўжо будзе ў Менску. Лятуціць аб новай працы, якая на яго чакае. Дык-жа-ж праца будзе! Праца не пры канцьяльскім стале, але радасная, творчая... Дык-жа і Мятла, і Селях, і іншыя казалі, што ўсе чакаюць на ягоны прыезд у Менск.

Ужо Стоўпцы. Апошняя станцыя з польскага боку. Павярхоўная рэвізія рэчаў.

Пасья Негарэлае. Першая станцыя з боку савецкага.

Падрабязны перагляд рэчаў.

Попутчiк вязе з сабой дзьве зьмены нацеліва, крыху каўнерчыкаў, запасны касьцом і рукапісы, рукапісы,

рукапісы...

Гэта прычыняе шмат клопатаў савецкім чыноўнікам. Едзе чалавек з капіталістычнага краю і ў валізцы мае напіхнута поўна нецкіх паперкаў. Ну, калі-б мануфактура, парфумы Coti, загранічны каньяк, ну – тады ведама, што рабіць... Але што рабіць з гэтымі запісанымі густа нявыразнымі літаркамі аркушамі паперы? Чытаць усё гэта? На гэта няма часу... Ды апрача таго, тут усё гэта запісана ў незразумелай пагранічнаму чыноўніку беларускай мове...

Прыйшла нейкая старшая савецкая дама, працаўніца ГПУ на вакзале ў Негарэлым. Паглядзела, паківала галавой, спыталася:

- Што гэта?
- Гэта мае рукапісы.
- Якія рукапісы?
- Мае.
- Хто вы?
- Я пісьменьнік.
- Гм...

Махнула рукой. Можа, мела інструкцыі з Менску.

Трэба чакаць цягніка цэлую яшчэ гадзіну.

Як Попутчiк ехаў у Менск, яшчэ ў Негарэлым ня быў пабудаваны новы вакзал.

Каб скараціць час чакання, падарожны пайшоў у драўляную буду, непадалёк ад вакзалу, дзе быў вакзальны буфэт...

У слаба асьветленым вагоне няма падарожных. Рух на граніцы надта слабы. Ня глядзячы, аднак, на тое, што ўвесь вагон пусты, Попутчiк мае таварыша падарожжа. Насупраць яго, у куточку, на лаўцы сядзіць нейкі малец. Цяжка разгледзець твар, бо цемнавата, і дзеля таго яшчэ, што сусед схаваў твар у каўнер паліта.

Попутчiк прабуе распачаць гутарку:

– Колькі кілямэтраў ад граніцы да Менску?

– Ня ведаю.

Праз момант:

– А каторай гадзіне больш-меньш будзем у Менску?

– Ня ведаю.

Паўза.

– Ці заўсёды гэтак мала падарожных едзе ад граніцы?

– Ня ведаю.

Але вось ужо і Менск.

Менск

Mińsk

Минск

פּוֹלִיַּט

Гэтак апавяшчаюць надпісы на вакзале ў чатырох мовах.

У заездным доме

Менск

Было ўжо позна. Набліжалася поўнач. Маці Попутчыка жыла на другім канцы гораду. Попутчлік падумаў, што лепш пераначаваць у маленечкай гасьцініцы каля вакзалу, як уначы стукання ў хату непаярэджанай аб ягоным прыездзе старое.

Нейкі жд, як пасля выйшла, гаспадар гасьцініцы, хапіў ягоную валізку і папёр наперад.

Як толькі затрымаліся ў прызначаным гасьцо пакоі, гаспадар засьпаў падарожнага пытаньнямі:

— Можа, маеце загранічныя парфумы?

— Што! Адкуль?

— Дык, можа, маеце шаўковыя панчохі? Гэта таксама добры тавар.

— І панчохлак ня маю. Хаджу ў дзіравых латаных шкарпэтках.

— Ну, дык што вы маеце? Прыехалі з-за граніцы — і нічога ня маеце!

— А скуль вы ведаеце, што я прыехаў з-за граніцы?

— Ну я-ж бачу таможанную наклейку ў вас на валізцы. Адразу відаць, што вы прыехалі з-за граніцы... А можа, вы нешта маеце? Я магу добра купіць. Я вам раю толькі са мной мець інтэрас.

— Ды адчапецеся! Нічога я ня маю і хочу ўжо легчы спаць. Падрыхтуйце мне, калі ласка, пасьцель.

Попутчік распранаўся, а жыд усё час ад часу заглядваў у пакой, быццам забыўшыся падаць нейкую патрэбную рэч, а адным вокам паглядаючы на распранутага гасьця, ці з-пад нагавіц ня высунецца пара дамскіх шаўковых панчоў або ці не ўпадзе на падлогу флякончык з фірмай Coti або Houbigan...

* * *

Прачнуўся рана, з прыемнасьцю працягваючыся на цёпрых жыдоўскіх пярынах.

«Ну, вось я ўжо ў Менску! Ужо даехаў да мэты. Што-ж мяне тутака чакае? Ці добра прывітаюць і будуць намаўляць застацца, ці пасья пары тыдняў прыйдзецца варочацца ў Вільню».

За вакном падаў дождж. Вуліца брудная, укрытая балацянымі лужынамі, бязьлюдная. У паветры разьліта была нейкая нудная шэрасьць. Ляютна праехалі вуліцаю два вазы з цэглай. Нейкі праходжы махаў камусьці кулаком і лаяўся агідна, па-расейску...

Попутчік сказаў, каб яму далі гарчай вады, агаліўся, пачысьціўся і пайшоў на горад.

Як толькі выйшаў на вуліцу, нейкія два малыя жулікі спаткалі яго сьмехам:

— Глядзі! Глядзі! — крычэў адзін. — Во! Дзядзька ідзе ў цыліндры!

Гэта быў нацемак на капялюш Попутчыка. Ён прыехаў у цвярдым капялюшы, якіх даўно ўжо ў Менску ня бачылі, а

маладыя жулікі напэўна пабачылі першы раз у жыцці.

У тэатры

На залі было цёмна. Пры аднэй запаленай над сцэнай лямпе адбывалася рэпэтыцыя.

Каб не перашкаджаць, Попутчiк цiха прайшоў памiж радамі крэслаў i сеў у першым радзе.

Нехта са сцэны, пабачыўшы ў тэатры чужога чалавека, засланiў рукой вочы ад сьвятла, якое падала згары, i прыглядаўся да Попутчiка. Пасьля зiрнуў яшчэ нехта...

— Попутчiк! Попутчiк тутака! — праяцела праз сцэну. Рэпэтыцыя спынiлася. Праз перакiнены над аркестрай мосьцiк сьпяшалiся старыя таварышы прывiтацца з тым, хто прыехаў. Уцягнулі яго на сцэну. Падкiдалi ўгару. Новыя, незнаёмыя Попутчiку людзi падыходзiлі да яго i прадстаўлялiся.

— Ня ведаеце? Гэта-ж Попутчiк! Ён наш стары калега!..

— Кажэце-ж, цi надоўга? А можа, застаняцёся?

— Ня ведаю, не ад мяне гэта залежыць — адказаў Попутчiк.

Гэтая авацыя, з якой спаткаўся Попутчiк, ударыла яму ў галаву, як вiно. Прыемна спаткацца са старымi прыхiцелямi i бачыць, што яшчэ памятаюць аб супольнай працы, аб ягоных заслугах...

Увечары быў на спэтаклі.

Пасьля спэтаклю быў запрошаны на кватэру аднаго з актораў, дзе наладжана была вячэра з гарэлкай. Калi, хочучы рэванжавацца, запрапанавалі на другі дзень

спатканьне ў рэстаране (сталоўцы – па-савецку), на яго паглядзелі так, быццам сказаў нешта недарэчнае.

– Не, мы толькі ў кватэры... Мы нікуды ня ходзім...

Дзіўнай выдалася Попутчыку тут гэта нястача жыцьця кафэ. Асабліва ня мог уцяміць, як бяз гэтага абыходзілася артыстычная багэма. Ён, Попутчкік, звыкшы да іншага жыцьця, гэты недахоп адчуваў надта востра. Дык вось, увечары часам хадзіў да якойсьці «сталоўкі» на шклянку піва. Але-ж тыя савецкія сталоўкі! З падлогай, пасыпанай апілкамі, з няветлымі «афіцыянтамі» (кэльніэрамі), з гэтай публікай у даўгіх чырвонаармейскіх шынэлях, не падабаліся яму.

Штодня бываў у тэатры. Ставілі «Кастуся Каліноўскага», «Каваля-ваяводу», «Кар'еру Брызгаліна»...

І ў гэтых п'есах шмат што не падабалася Попутчыку. Злавала яго, што сяляне з 1863 г. гаварылі моваю сучасных камсамольцаў, гадка яму рабілася, калі аднаго з гэрояў п'есы «Каваль-ваявода», пабітага, пераможанага, вешалі на сцэне, закідаючы яму вяроўку на шыю. Ня мог уцяміць, чаму прававернаму савецкаму грамадзяніну Брызгаліну ў апошнім акце выносяць прысуд расстрэлу – толькі за ягоныя старыя грахі, даўно ўжо адпакутаваныя...

Калі дзяліўся сваймі ўражаньнямі з таварышамі, яны ўсьміхаліся і казалі:

– Бо ты тут чалавек новы – ты нічога не разумееш... гэтак трэба...

– Але-ж гэтыя вашы эфэкты!.. Як-жа можна дапускаць гэтакія рэчы ў драматургіі... Гэта-ж агіда!.. І гэта нават можа

зрабіць уражаньне зусім іншае, як хацеў аўтар...

— Вораг павінен быць дабіты... — адказвалі яму².

Але пастаноўка была беззаганная. Рэжысэрыя вельмі старанная. Апрацоўка роляў таксама. Аб суфлёрскай будцы і ўспаміну ня было.

Багатая дзяржаўная субсыдыя дазваляла ўтрымоўваць вялікі акторскі пэрсанал, аркестру, балет, хор.

За дырэктара тэатру быў Дыла.

Тэатр у Віцебску

У гэтым часе адбылося адкрыццё ў Віцебску другога дзяржаўнага тэатру, дзе за дырэктара быў прызначаны Красінскі з Вільні.

На гэтую ўрачыстасць быў запрошаны і Попутчiк. У Віцебск зьехаўся ўвесь літаратурна-мастацкі сьвет.

На ўрачысты спектакль была выбрана п'еса Шэкспіра «Сон у летнюю ноч». Ох! пасля тэндэнцыйнай бальшавіцкай літаратуры нарэшце можна было ўздыхнуць з палёгкай, маючы перад вачыма твор вялікага запраўднага мастацтва...

Тутак Попутчiк меў прыемную неўспадзеўку. Большасць тэатральнай трупы, моладзь, гэта былі людзі, якія першыя крокі на сцэне стаўлялі пад ягоным кіраўніцтвам у «Беларускай хатцы». Цяпер яны выраслі на запраўдных таленавітых актораў. Зрабіла гэта добрая школа. Гэтая моладзь нядаўна вярнулася пасля пяцёх гадоў працы з Масквы, дзе пад кіраўніцтвам найлепшых расейскіх тэатральных сілаў атрымала прафэсіянальнае ўзгадаваньне. Тутак яго таксама горача віталі.

Першая лыжка дзегцю

На ўрачыстасьці меўся прамаўляць і Попутчкік.

Але перад пачаткам спэтаклю падыйшоў да яго дырэктар тэатру, ягоны прыяцель Красінскі, і заклапочаны сказаў:

— Даражэнькі мой... як-бы гэта сказаць?.. Ну, пастанавілі, ведаеце, што вы, як чалавек, які прыехаў з Заходняе Беларусі... ну, што наагул будуць прамаўляць толькі людзі тутэйшыя. Вам пакуль што не выпадае... Вы мяне разумеце? Будзе нейкі дысананс... ці як сказаць... ня будзе тое, як... Адным словам... ляпей можа будзе, каб вы паднялі тост у часе банкету, пасья спэтаклю, або... як самі ўважаеце?.. мо ня варта?.. Можа, будзе неадпаведны настрой. Як вам здаецца?..

Попутчкік не прамаўляў і на банкете. Мала таго. У часе банкету, ніхто ім не цікавіўся, ніхто да яго не зварачаўся, ніхто ня гутарыў з ім. Попутчкік быў як ізаляваны ад усяго асяродзішча.

Пасья віцебскіх урачыстасьцяў вярнуўся ў Менск.

Гутарка суседак

На рагу Вясёлай і Правіянцкай спаткаліся дзеве суседкі.

— Панічка! Што гэта можа быць?.. Тут нешта ў нас на нашай вуліцы не ў парадку.

— А што, панічка?

— А во! Ня бачыце?

— Што? Гэны, што там... папяроску круціць?

— А няўжо-ж.

— Сочаць некага?

— Але. Я ўжо даўно заўважыла.

— І на каго-ж мае зноў зваліцца няшчасьце?

— А ня ведаеце, панічка? Дык-жа да гэтай старой, што жыве на Вясёлай вуліцы, сын знакам тым прыехаў. 3-за граніцы! Можа, бачыла панічка, гэтка алігантна апрануты, пазагранічнаму, і ў гэтакім кацялку на галаве ходзіць...

— Шкада старой! Вось будзе турбота...

— А мо і нічога ня будзе.

— Э, не кажэце! Ніколі гэтак ня бывала, каб дарма саічылі. Ужо калі за кім ходзяць, дык не здарма...

— Цікавасьць, а ці старая ведае ўжо...

— Як-жа-ж магла-б ня ведаць, калі гэты, вась што тамака стаіць, дык і ня надта крыецца. Ад самага раньня прыходзіць і пачынае пад ейнымі вокнамі хадзіць: туды і назад, туды і назад... Сьляпы ўбачыць.

— А мо яму, гэтаму сыну ейнаму значыцца, і нічога ня зробіць! Кажуць, што гэта нейкі вядомы беларус... А яны

беларусаў цяпер паважаюць. Можа, яму нейкую службу добрую дадуць.

— Дай Божа, дай Божа, але ня ведаю...

На другім баку вуліцы гэтым часам стаяў нейкі чалавек у чорнай скураной шапцы і круціў у руцэ пушачку з сярнічкамі, робячы выгляд, быццам хоча закурыць папяроску. На першы пагляд магло паздавацца, што нічым больш ён ня цікавіцца. Але добра прыгледзеўшыся, можна было заўважыць, што гэты працэс запальваньня папяросы трывае зашмат, доўга і што пагляд чалавека ў скураной шапцы скіроўваецца ад часу да часу на ваконцы малога драўлянага дамка пры Вясёлай вуліцы.

— Панічка! Не глядзецце на гэтага гада! А то й для сябе нейкае няшчасьце прыдбаеце.

— Праўду, панічка, кажаш. Ня наша гэта справа. Божая воля...

ГПУ настройвае

Пасьля шчырых гарачых прывітаньняў, з якімі Попутчкі спаткаўся ў першыя дні пасьля свайго прыезду ў Менск, праз нейкі час заўважыў вялікую перамену. Пры спатканьні з ім некаторыя мелі гэtki выгляд, быццам хацелі як мага хутчэй ад яго адкараскацца. Іншыя, здалёк пабачыўшы яго, уцякалі на другі бок вуліцы, быццам не пазнаючы. Адзін знаёмы (М-о), калі Попутчкі, спаткаўшыся з ім на вуліцы, ішоў побач і гутарыў, раптам затрымаўся і, падаючы руку на разьвітаньне, сказаў:

– Выбачайце, я пайду... Мне трэба ў іншы бок.

І хутка пайшоў у іншы бок.

А толькі што казаў, што ідзе ў гэтым самым кірунку, што й Попутчкі.

ГПУ ўжо пачало настройваць менскае грамадзянства на адпаведны тон.